

พุทธวิธีการบริหารของพระพุทธเจ้า

Buddhist Principle on Administration of the Buddha

พระมหาขุนทอง อคควโร(สนนํพา), ดร., พันเอก. ดร.สัณญา พงษ์ศรีตา, ดร.สุรศักดิ์ จันพลา

Phramaha Khuntong Aggavaro(Sonampa), Dr., Dr.Sanya Phongsrida, Dr.Surasak. Chanpla

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: donsrida@yahoo.co.th

วันที่รับบทความ (Received) : 29 กันยายน 2564

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 30 ตุลาคม 2564

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 18 พฤศจิกายน 2564

บทคัดย่อ (Abstract)

บทความนี้กล่าวถึง วิธีการบริหารของพระพุทธเจ้า ประกอบด้วย 1) พุทธวิธีในการวางแผน คือ การใช้วิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และพันธกิจให้ชัดเจน เพื่อให้สมาชิกได้ปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน 2) พุทธวิธีในการจัดองค์กร คือ การกระจายอำนาจ การให้ความเคารพซึ่งกันและกัน 3) พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคล คือ การจัดอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากร การจัดสรรภาระหน้าที่ให้ปฏิบัติงานตามความรู้ความสามารถ มีระบบการให้รางวัลและการลงโทษ 4) พุทธวิธีในการอำนวยการ คือ การสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีภาวะผู้นำ และ 5) พุทธวิธีในการกำกับดูแล คือ การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการทำงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร ข้อสำคัญถ้าผู้บริหารนำหลักพุทธวิธีการบริหารของพระพุทธเจ้านำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารปกครององค์กร ยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสำคัญ จะทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีของคนในองค์กรสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : พุทธวิธี; การบริหาร; พระพุทธเจ้า

Abstract

This article discusses about administration techniques of the Buddha including 1) Buddhist planning method by using of vision to clearly set goals, objectives and missions for members to follow in the same direction. 2) Buddhist organizing method by decentralizing and respecting each other. 3) Buddhist personnel management method by training for personnel development, allocation of roles and responsibilities according to knowledge and ability and forming a reward and punishment system. 4) Buddhist directing

method by communicating to implement the plan. Administrators must show good human relations and leadership. 5) Buddhist controlling method by supervising of the operation quality control as well as the problem solving process within the organization. Significantly, if the executives apply the Buddhist principle on administration for their organizations and act according to the Dhammadhipateyya, it will cause of love and unity of the organization that can help solving various problems efficiently.

Keywords: Buddhist Principle; Administration; Buddha

บทนำ (Introduction)

เริ่มต้นจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และทรงตัดสินใจที่จะทรงสอนธรรมนั้นแก่เหล่าสรรพสัตว์มีบุคคลไม่มากนักที่พระพุทธองค์ทรงรู้จักในขณะนั้น ทรงเลือกปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีจิตใจดวงตาน้อยเป็นบพพิสูจน์ว่า หลักธรรมที่ตรัสรู้นี้มีผู้ที่สามารถจะรู้ตามได้หรือไม่ และเป็นการบริหารบุคคลากรไปด้วย บริหารด้วยวิธีการคัดเลือกบุคคลที่จะทรงสอนซึ่งมีภูมิธรรมในระดับหนึ่งแล้วจึงเกิดหลักการบริหารเวไนยสัตว์ตามภูมิธรรมโดยเปรียบเทียบกับดอกบัว จะเห็นได้ว่าการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์นั้น ใช้วิธีการบริหารบุคคลากรมาโดยตลอด แม้ในช่วงปลายของยุคพุทธกาลก็ได้ตรัสในลักษณะของการบริหารบุคคลากรไว้ว่าไม่ตั้งผู้ใดขึ้นมาแทนพระองค์แต่ยกให้ธรรมและวินัยเป็นศาสดาแทนดังพุทธพจน์ในที่ขนิทาย ความว่า “ธรรมและวินัยอันนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย” (ที.ม. 13/141/320) ดังนั้นการบริหารบุคคลากรในพระพุทธศาสนาจึงมีกระบวนการที่เริ่มต้นจากพระพุทธเจ้าและถ่ายทอดสู่ธรรมวินัยในที่สุด และยังคงสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน การศึกษากระบวนการบริหารงานบุคคลากรในพระพุทธศาสนาในงานวิจัยนี้ใช้หลักในหน้าที่ของนักบริหารเป็นกรอบในการศึกษา โดยหน้าที่ของนักบริหารมีอยู่ 5 ประการ ตามอักษรภาษาอังกฤษทั้งห้า คือ POSDC ดังนี้

P. คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางดำเนินงานในปัจจุบันเพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

O. คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

S. คือ Staffing หมายถึง งานบุคคลากร เป็นการสรรหาบุคคลากรใหม่ การพัฒนาบุคคลากรและการใช้คนให้เหมาะกับงาน

D. คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และมีภาวะผู้นำ

C. คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

ดังนั้นเมื่อพิจารณาพุทธวิธีบริหารในประเด็นที่เกี่ยวกับการวางแผน การจัดองค์กร การบริหารงานบุคคล การอำนวยความสะดวก และการกำกับดูแล

ผู้เขียนจึงรวบรวมนำเสนอประเด็นสำคัญเกี่ยวกับ พุทธวิธีในการวางแผน พุทธวิธีในการจัดองค์กร พุทธวิธีในการบริหารบุคลากร พุทธวิธีในการอำนวยความสะดวก พุทธวิธีในการกำกับดูแล ดังเนื้อหาบทความต่อไปนี้

1. พุทธวิธีในการวางแผน

หลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ในวันเพ็ญกลางเดือน 6 ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ตามลำพังพระองค์เดียว ในชั้นนี้ยังไม่มีการบริหารในพระพุทธศาสนา การบริหารเกิดขึ้น เมื่อมีสมาชิกใหม่เข้ามาในพระพุทธศาสนา เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ 2 เดือน นั่นคือ เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา แก่พระปัญจวัคคีย์ในวันอาสาฬหบูชา “พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนา เป็นครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์ซึ่งถือว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้วในพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธเจ้าต้องบริหารคณะสงฆ์ตั้งแต่นั้นมา” จานงค์ ทองประเสริฐ (2547 :33) กล่าวว่า แต่ก่อนหน้านั้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ใหม่ ๆ ทรงประทับอยู่ตามลำพังพระองค์เดียว “เพื่อทำจิตให้เป็นสมาธิ อยู่ในป่าเป็นเวลาถึง 49 วันหรือ 7 สัปดาห์ สำหรับการที่จะประมวลความรู้ที่ได้ตรัสรู้แล้ว ให้เข้าเป็นระเบียบ” ได้ทรงทบทวนไตร่ตรองธรรมอันวิเศษที่ได้ค้นพบจนกระทั่งตัดสินใจที่จะสอนเวไนยสัตว์แล้วและทรงวางแผนที่จะแสดงธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ แสดงให้เห็นว่าแม้จะยังไม่มีคณะสงฆ์ ยังไม่มีการบริหารบุคลากรเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา แต่ก็มีวางแผนเกิดขึ้นแล้วในพระพุทธศาสนาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงตัดสินใจที่จะแสดงธรรม โดยพระพุทธองค์ทรงวางแผนว่าจะแสดงธรรมแก่ผู้ที่มีคุณสมบัติเข้าเกณฑ์นี้คือเป็นผู้ “รู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้ฉับพลัน เป็นผู้ฉลาด เฉียบแหลม มีปัญญา มีฐลีในตาน้อย” (วิ.ม. 6/10/39)

หลังจากนั้น พระองค์เองทรงเลือกที่จะไปประกาศธรรมแก่เจ้าลัทธินในแคว้นมคธใน “อาทิตตปริยายสูตร” พระพุทธเจ้าตรัสสอนชฎิลสามพี่น้องและบริวารรวมเป็น 1,000 คน ว่าทุกอย่างเป็นอย่างของร้อน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เป็นของร้อนด้วย ผัสสะเกิดจากตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจก็ร้อน เวทนาเกิดจากผัสสะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ร้อน ร้อนเพราะไฟราคะ โทสะ โมหะ ร้อนด้วยไฟ คือ ขาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริทเวชะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสะ ทำให้พวกเขาหันมาบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา เพิ่มบุคลากร เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามากขึ้นหลังจากภิกษุชฎิลได้บรรลุอรหัตตผลแล้ว พระพุทธองค์เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ พร้อมด้วยพระอรหันต์ชฎิล จำนวน 1,000 พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยราชบริพารเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมว่าด้วยอริยสัจ 4 ส่งผลทำให้ พระราชาและข้าราชการส่วนใหญ่ได้บรรลุโสดาปัตติผล สิ่งเหล่านี้เป็นพุทธวิธีในการวางแผนอย่างมีรูปแบบเป็นขั้นตอน ดังนี้ 1) สรรหาผู้รู้ตาม 2) ผู้ที่รู้ตามแตกตัวออกหาผู้รู้ตามทวีจำนวนมากขึ้น และ 3) เมื่อมีผู้รู้ตามมาก จึงต้องหาผู้อุปถัมภ์พระ

ศาสนา ได้พระเจ้าพิมพิสาร ผู้มีอำนาจมากและทรัพย์มากเข้ามาเป็นผู้บำรุงพระพุทธศาสนาในกิจการของฆราวาส

สุริย์ และ วิเชียร มีผลกิจ (2551 :6) กล่าวว่า พุทธวิธีทำให้การประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วใช้เวลาในช่วงพรรษาแรกพระพุทธศาสนาก็สามารถตั้งมั่นในแคว้นมคธได้แล้ว อีกทั้งพระอรหันต์ที่พระพุทธเจ้าส่งออกไปเผยแผ่พระศาสนานั้น เป็นผลให้มีผู้ต้องการที่จะบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาจำนวนมาก จนพระพุทธเจ้าต้องทรงอนุญาตให้สาวกทั้ง 60 รูป “สามารถที่จะบวชกุลบุตรได้เนื่องจากพระพุทธองค์ทรงเห็นความไม่สะดวกของภิกษุและกุลบุตรผู้ประสงค์จะบวช ที่ต้องเดินทางมาจากที่ต่าง ๆ กัน ทุรกันถาร ด้วยตั้งใจที่จะให้พระพุทธองค์บวช จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุบรรพชาและอุปสมบทกุลบุตร ณ ชนบทนั้น ๆ โดยวิธีไตรสรณคมน” เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพรรษาแรกที่เริ่มต้นจากที่พระพุทธเจ้าทรงตัดสินใจที่จะแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์จนกระทั่งพระพุทธศาสนาตั้งมั่นในแคว้นมคธนั้น แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักบริหาร ทั้งกลวิธีการสอนให้บุคคลรู้ตาม มีกรรมวิธีในการสอนที่แตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลแต่มีวัตถุประสงค์เช่นเดียวกัน ทรงบริหารบุคลากรโดยการมอบหน้าที่ให้ช่วยกันออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา เมื่อมอบหน้าที่แล้วก็ทรงมอบอำนาจให้ด้วยซึ่งเป็นวิธีการที่ดีของนักบริหาร คือพระพุทธเจ้าทรงมอบอำนาจให้กับพระอรหันต์ที่ทรงส่งออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในที่ห่างไกลออกไป มีอำนาจคัดสรรบุคคลเข้ามาเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา เป็นการกระจายอำนาจซึ่งมีผลให้องค์กรเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็วอีกทางหนึ่ง

2. พุทธวิธีในการจัดองค์กร

พุทธวิธีในการจัดองค์กรนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้หลักการกระจายอำนาจ ด้วยการมอบอำนาจการจัดการในเรื่องต่าง ๆ ให้กับสงฆ์ที่มีอำนาจในกิจการต่าง ๆ ของสงฆ์ ที่เรียกว่า สังฆกรรมกิจที่สงฆ์จะพึงทำ มอบอำนาจให้สงฆ์มีอำนาจรับสมาชิกใหม่เข้าหมู่สงฆ์ด้วยการบวชแบบญัตติจุดตุตถกรรม การตั้งบุคคลให้เหมาะสมกับงานหรือการตั้งเอาตักกะ เป็นการตั้งภิกษุผู้มีความชำนาญในด้านต่าง ๆ รับผิดชอบหน้าที่นั้นๆ ส่วนพระพุทธองค์เองทรงเป็นธรรมราชา คือผู้บริหารสูงสุดในองค์กรพระพุทธศาสนา ดังที่ทรงตรัสว่า “เราเป็นพระราชา เป็นราชาโดยธรรม” (ม.ม. 21/609/290) พุทธวิธีในการจัดองค์กรในพระพุทธศาสนา จึงมีรูปแบบที่แน่นอน ทั้งการรับสมาชิกใหม่ หน้าที่และอำนาจของสมาชิก มีเป้าหมายอย่างชัดเจนให้สมาชิกประพฤติปฏิบัติ เกิดการเกื้อกูลต่อกันและกันเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ผู้บริหารสูงสุดอันเป็นธรรมราชาได้วางให้ไว้

3. พุทธวิธีในการบริหารบุคลากร

พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ. ปยุตโต) (2559 :152) กล่าวว่า วิธีบริหารงานบุคลากรของพระพุทธเจ้านั้นในหลักการแล้วไม่ต่างจากวิธีการบริหารงานบุคลากรที่มีอยู่ในปัจจุบัน ด้วยการแบ่งสมาชิกในองค์กร

ออกเป็นแผนก (Department) เพื่อจะได้กำหนดหน้าที่ของบุคลากรให้ชัดเจน พระพุทธองค์ทรงจัดบุคลากรในพระพุทธศาสนาโดยแบ่งตามลักษณะทางกายภาพ ซึ่งจะบ่งบอกถึงหน้าที่ในตัวบุคคลนั่นเอง และบ่งบอกถึงหน้าที่ที่สัมพันธ์ต่อกันจนผูกพันกันเป็นองค์กรพระพุทธศาสนาขึ้น เรียกว่า พุทธบริษัท 4 (ชุมนุม, ที่ประชุม, หมู่แห่งพุทธศาสนิก, ชุมชนชาวพุทธ) ดังนี้ 1) ภิกษุบริษัท 2) ภิกษุณีบริษัท 3) อุบาสกบริษัท 4) อุบาสิกาบริษัท

ต่อมาภายหลังได้ทรงอนุญาตการบวชแก่ผู้เยาว์ด้วย เด็กที่อายุไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์ชายเรียกว่า สามเณร หญิงเรียกว่าสามเณรี “ในบริษัทสี่นี้เฉพาะภิกษุณีได้สูญสิ้นไปจากโลกแล้ว แต่หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานประมาณ 300 ปี และจะบวชอีกไม่ได้ เพราะไม่มีอุปชฌาย์ภิกษุณี” พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ (2535 :56)

ในสมัยพระพุทธองค์นั้น ทรงพิจารณาแต่งตั้งภิกษุผู้เป็นเลิศต่าง ๆ โดยพิจารณาจากการบรรลุความสำเร็จจนเป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะของบุคคลนั้นจริง ๆ ซึ่งมีถึงแปดสิบตำแหน่ง คือผู้เป็นเลิศทางปัญญา ได้แก่ พระสารีบุตรมหาเถระ ผู้เป็นเลิศทางฤทธิ์ ได้แก่ พระโมคคัลลานะมหาเถระผู้เป็นเลิศทางธุดงค์ ได้แก่พระมหากัสสปมหาเถระ ผู้เป็นเลิศทางพหุสูตร ได้แก่ พระอานนท์เถระผู้เป็นเลิศทางทิพยจักขุ ได้แก่ พระอนุ-รุธเถระ ผู้เป็นเลิศทางผู้มีมโนมยทธิจิตเร็ว ได้แก่ พระกุมารกัสสปเถระ ผู้เป็นเลิศทางรู้ราตรีนาน ได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะเถระ ผู้เป็นเลิศทางปัญญาภาวณา ได้แก่ พระมหาปณณิกเถระ ผู้เป็นเลิศทางสรุปลย่อธรรม ได้แก่ พระมหากัจจายนเถระ ผู้เป็นเลิศทางยังตระกูลให้เลื่อมใส ได้แก่ พระกาฬทายีเถระ ผู้เป็นเลิศทางการสำรวมอินทรีย์ ได้แก่พระนันทเถระผู้เป็นเลิศทางบันลือสีหนาท ได้แก่ พระปิณฑกเถระ ผู้เป็นเลิศทางการสอนภิกษุณี ได้แก่ พระนันทเถระผู้เป็นเลิศทางธรรมกถึก ได้แก่ พระปุลณเถระ ผู้เป็นเลิศทางสั่งสอนภิกษุ ได้แก่พระมหากัปปินเถระผู้เป็นเลิศทางปฏิสัมภทา ได้แก่ พระมหาโกฏฐิตเถระ ผู้เป็นเลิศทางรัตตัญญูรู้ กาล ได้แก่ พระนางประชาบดีเถรี ผู้เป็นเลิศทางทรงจีวรเรียบร้อย ได้แก่ พระโมฆราชเถระ ผู้เป็นเลิศทางปฏิภาณ ได้แก่พระราธเถระ ผู้เป็นเลิศทางยินดีในศีลสมาธิปัญญา ได้แก่ พระราหุลเถระ ผู้เป็นเลิศทางบวชด้วยศรัทธา ได้แก่ พระรัฐपालเถระ ผู้เป็นเลิศทางอยู่ป่า ได้แก่ พระเวตเถระ ผู้เป็นเลิศทางศรัทธา ได้แก่พระวักลี ผู้เป็นเลิศทางธรรมภาสิต ได้แก่ พระวังคีสเถระ ผู้เป็นเลิศทางเตโชกสิณ ได้แก่ พระสาครเถระผู้เป็นเลิศทางลาภ ได้แก่ พระสิวลีเถระ ผู้เป็นเลิศทาง โลกุตตรมาน ได้แก่ พระสุภูติเถระ ผู้เป็นเลิศทางระลึกชาติ ได้แก่ พระโสภิตเถระ, พระนางพิมพาเถรี ผู้เป็นเลิศทางแสดงธรรม ไพเราะ ได้แก่พระโสณโกฬวิสิเถระ ผู้เป็นเลิศทางทรงธรรมวินัย ได้แก่ พระอุบาลีเถระ ผู้เป็นเลิศทางมีบริวารมากได้แก่ พระอุรวลกัสสปเถระ ผู้เป็นเลิศทางยังความเลื่อมใสให้เกิด ได้แก่ พระอุปเสนเถระ เป็นต้น ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้คือ ปรมาจารย์ใหญ่ประจำวิชาที่ท่านเป็นเลิศและสามารถฝึกสอน กุลบุตรให้บรรลุคุณสมบัติเช่นเดียวกับท่านได้ ในวงการวิชาการก็เปรียบได้กับปรมาจารย์ผู้ค้นพบ ศาสตร์แต่ละสาขาในองค์กรก็เปรียบได้กับผู้อำนวยการสายงานต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่สอนคนให้ทำงานได้ตามมาตรฐาน และกำกับกระบวนการพัฒนาให้เป็นไปตามระบบคุณภาพ

4. พุทธวิธีในการอำนวยการ

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) (2549 :15) กล่าวว่า ในยุคพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้อำนวยการการเผยแผ่ธรรมในพระพุทธศาสนาโดยพระองค์เองแล้วค่อย ๆ กระจายอำนาจในการอำนวยการให้กับพระอรหันต์เถระผู้เป็นเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ ช่วยกันทำหน้าที่เหล่านี้ จนถึงสิ้นยุคพุทธกาลอำนาจนี้ก็ถูกถ่ายทอดสู่ธรรมวินัย ดังพุทธดำรัสที่ตรัสกับพระอานนท์ “ดูก่อน อานนท์ ธรรมวินัยใดอันเราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลายธรรมวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไป” โดยมีคณะสงฆ์ทำหน้าที่อำนวยการตามหลักธรรมวินัย

พุทธวิธีในการอำนวยการคณะสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าได้ใช้หลักธรรมที่ทรงเทศนาแก่เหล่าสาวกและพระวินัยที่ทรงบัญญัติขึ้นไปตามเหตุ ทำให้การอำนวยการเป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีการอำนวยการเพื่อให้งานในพระพุทธศาสนาดำเนินไปได้ด้วยดีนั้นต้องอาศัยภาวะผู้นำที่ไม่มีระบบการใช้กำลังบังคับ “การอำนวยการให้เกิดการดำเนินงานในพระพุทธศาสนาต้องอาศัยภาวะผู้นำเป็นสำคัญทั้งนี้เพราะไม่มีระบบการใช้กำลังบังคับให้ปฏิบัติตามผู้นำในพระพุทธศาสนา การที่สมาชิกจะทำตามคำสั่งของผู้บริหารหรือไม่ จึงขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำในผู้บริหารเป็นสำคัญ” เมื่อไม่มีการใช้กำลังบังคับหรือพระเดชเพื่อไปปฏิบัติตามแล้ว จึงต้องใช้พระคุณ ก็คือความเป็นผู้มีบุคลิกภาพที่จะนำพาให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้ สำหรับพระพุทธเจ้านั้นทรงเพียบพร้อมด้วยอรรถกถาสมบัติ และปรหิตปฏิบัติ “อรรถกถาสมบัติ หมายถึงความเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติส่วนตัวที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ และปรหิตปฏิบัติ หมายถึง ความมีน้ำใจในการปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวมและองค์กรของตน” คุณสมบัติส่วนตัวของพระพุทธเจ้าที่ใช้ในการอำนวยการบริหารกิจการของพระพุทธศาสนาที่สำคัญก็คือความสามารถในการสื่อสาร ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2559 :134-135) กล่าวว่า การสื่อสารกับบุคคลทั่วไปนั้นพระพุทธองค์ทรงใช้หลัก 4 ส. สติการสอน หรือ พุทธลีลาในการ ได้แก่

- 1) สันทสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงผลให้เห็นชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา
- 2) สมาทปนา ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ
- 3) สมุตเตชนา รั้งใจให้อาจหาญแล้วกล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จจงได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก
- 4) สัมปหังสนา ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตให้ชุ่มชื่นเบิกบานโดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ

ความสามารถในการใช้หลัก 4 ส. ของพระพุทธเจ้านี้ ตรงกับพระนามอย่างหนึ่งของพระพุทธองค์ที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกหรือตรัสถึงพระองค์เองว่า ตถาคต ในความหมายว่า “ตถาคตเป็นกาลวาที เป็นสังจวาที เป็นภูตวาที เป็นอตถวาที เป็นธรรมวาที เป็นวินยวาที ในธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เพราะฉะนั้นชาวโลกจึงเรียกว่า ตถาคต” และโดยหลักการสำคัญของการบริหารกิจการต่าง ๆ ในคณะสงฆ์ในยุคพุทธกาลนั้น อำนาจสิทธิ์ขาดทั้งหลายทั้งปวงจะขึ้นอยู่กับพระพุทธเจ้า แม้จะได้มีการกระจายอำนาจ มอบหน้าที่ต่าง ๆ ให้กับพระเถระช่วยงานบริหารคณะสงฆ์ไปบ้างแล้วก็ตาม ก็เพราะความสามารถในหลัก 4 ส. ของพระพุทธองค์ และความเป็นนักบริหารที่เหนือกว่าเจ้าลัทธิต่าง ๆ ที่มีอยู่ในยุคเดียวกัน คือ การรู้จักจริง จึงทำให้สามารถตั้งเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์กรไว้ได้อย่างชัดเจน คือ การพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง ดังนั้นการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ จึงดำเนินไปเพื่อการพ้นทุกข์ เป็นเป้าหมายหลักมากกว่าการตอบปัญหาหรือถกเถียงกันในเรื่องที่อยู่ นอกเหนือการประพาศพิภพจรจรย์ ดังที่ไมเคิลไรท์ (Michael Wright) นักคิดนักเขียนชาวอังกฤษได้กล่าวยกย่องพระพุทธเจ้าไว้ในงานเขียนของเขาว่า เหนือกว่านักปราชญ์ใด ๆ แม้ในโลกปัจจุบันพระพุทธองค์ทรงใช้ธรรมาธิปไตยในการอำนวยความสะดวกกิจการของพระพุทธศาสนา ดังที่ ทรงจำแนกไว้ใน อาธิปไตยสูตร “ภิกษุทั้งหลาย อธิปไตย (ความเป็นใหญ่) 3 ประการนี้ อธิปไตย 3 ประการอะไรบ้าง คือ

- (1) อตตอธิปไตย คือความมีตนเป็นใหญ่
- (2) โลกาธิปไตย คือ ความมีโลกเป็นใหญ่
- (3) ธัมมาธิปไตย คือ ความมีธรรมเป็นใหญ่” (อง.ติก. 34/479/184)

วิธีการบริหารองค์กรของผู้นำทั้ง 3 ประการนี้ พอสรุปได้ตามนัยของพระสูตร ดังนี้

ประการที่ 1 อตตอธิปไตย หมายถึง การถือตนเป็นใหญ่ นักบริหารที่เป็นอตตอธิปไตย ถือตนเองเป็นศูนย์กลางของการตัดสินใจ เขาเชื่อมั่นตนเองสูงมาก คิดว่าตัวเองฉลาดกว่าใคร จึงไม่รับฟังความคิดเห็นของใคร เขาไม่อดทนต่อการวิพากษ์วิจารณ์เขานิยมใช้พระเดชมากกว่าพระคุณเมื่อบริหารงานนาน ๆ ไป จะไม่มีคนกล้าคัดค้านหรือทัดทาน ลงท้ายนักบริหารประเภทนี้มักเป็นเผด็จการ วิธีการบริหารแบบนี้ทำให้ได้งานแต่เสียคน นั่นคือ งานเสร็จเร็วทันใจนักบริหาร แต่ไม่ถูกใจคนร่วมงาน เขาผูกใจคนไม่ได้ เขาได้ความสำเร็จของงาน แต่เสียเรื่องการครองใจคน

ประการที่ 2 โลกาธิปไตย หมายถึง การถือคนอื่นเป็นใหญ่ นักบริหารประเภทนี้มีวิธีทำงานที่ตรงกันข้ามกับประเภทแรก นั่นคือ นักบริหารโลกาธิปไตยไม่มีจุดยืนเป็นของตัวเอง เขาขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่สามารถตัดสินใจอะไร ถ้านั่งเป็นประธานอยู่ในที่ประชุม เขาจะฟังทุกฝ่ายก็จริงแต่เมื่อฝ่ายต่าง ๆ พูดขัดแย้งกัน เขาจะไม่ตัดสินใจชี้ขาด แต่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายทุ่มเถียง ทะเลาะกันเองใครเสนอความคิดอะไรมา เขาเห็นคล้อยตามด้วยจนไม่ยอมตัดสินใจเด็ดขาดลงไปว่าฝ่ายไหนถูกหรือผิด ในที่สุดลูกน้องต้องวิ่งเต้นเข้าหานักบริหารประเภทนี้อยู่เรื่อยไป ผลลงเอยด้วยลูกน้องตีกันเองเพราะนักบริหารไม่ยอมวินิจฉัยชี้ขาดว่าจะ

ทำตามข้อเสนอของใคร นักบริหารประเภทนี้ได้คนแต่เสียงาน นั่นคือทุกคนชอบเขา เพราะเขาเป็นคนอ่อนผู้ไม่เคยตำหนิใคร ลูกน้องจะทำงานหรือทิ้งงานก็ได้เขาไม่กล้าลงโทษ เขาสุภาพกับทุกคน แต่ต้องการร่วนวายไร้ระเบียบ และไม่มีผลงาน

ประการที่ 3 ธรรมาธิปไตย หมายถึง การถือธรรม หรือหลักการเป็นสำคัญ และยึดเอาความสำเร็จของงานเป็นที่ตั้ง เพื่อทำงานให้สำเร็จ เขายินดีรับฟังคำแนะนำจากทุกฝ่าย ซึ่งรวมทั้งคนที่ไม่ชอบเขาเป็นส่วนตัว เขาแยกเรื่องงานออกจากความขัดแย้งส่วนตัว เขายอมโง่เพื่อศึกษาความรู้จากผู้เชี่ยวชาญการบริหารของพระพุทธเจ้าจึงไม่ใช่อัตตาธิปไตย นอกจากนี้ พระพุทธองค์ก็ไม่ใช้ทรงบริหารกิจการพระศาสนาไปตามคำนิทา และสรรเสริญของชาวโลก การบริหารของพระพุทธองค์จึงไม่ใช่โลกาธิปไตย แต่พุทธวิธีบริหารเป็นธรรมาธิปไตย เพราะพระพุทธเจ้าทรงยึดธรรมคือหลักการสร้างประโยชน์สุขเพื่อส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสถึงหลักการบริหารที่พระพุทธองค์ใช้ในการบริหารคณะสงฆ์ไว้ในจักกวัตติสูตรว่าด้วยความเป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิและพระพุทธเจ้า ก็ด้วยเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงยึดธรรมาธิปไตยเป็นหลักในการบริหารคณะสงฆ์ พระพุทธองค์จึงทรงไม่แต่งตั้งผู้ใดเป็นศาสดาสืบต่อการใช้อำนาจจากพระองค์ แต่จะให้คณะสงฆ์ปกครองกันเองโดยมีหลักในการปกครอง คือ พระธรรมวินัย ดังกล่าวแล้ว ดังนั้นหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปได้ 3 เดือน คณะสงฆ์จึงทำปฐมสังคายนา สาเหตุเนื่องมาจากพระภิกษุบวชเมื่อแก่รูปหนึ่งชื่อสุภทัตถะ กล่าวดูหมิ่นพระธรรมวินัยพระมหากัสสปะเกรงว่า พระธรรมวินัยจะเสื่อมสูญ จึงเรียกประชุมสงฆ์อรหันต์ 500 รูปทำสังคายนา ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างภูเขาเวภารบรรพต ใกล้กรุงราชคฤห์ พระมหากัสสปะเป็นประธานซักถามพระธรรมวินัย พระอานนท์เป็นผู้วิสัชนาพระธรรม พระอุบาลี เป็นผู้วิสัชนาพระวินัย ในการนี้พระเจ้าอชาตศัตรูทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ กระทำอยู่ 7 เดือน เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2555 :7) กล่าวว่า การปฐมสังคายนามิใช่เพียงแต่กล่าวว่าพระธรรมวินัยจะเสื่อมสูญเท่านั้น แต่พระธรรมวินัยที่สังคายนาแล้วเสร็จนี้ ยังเป็นหลักการในการบริหาร โดยมีคณะสงฆ์เป็นผู้อำนวยการสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

5. พุทธวิธีในการกำกับดูแล

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549 :7) กล่าวว่า การกำกับดูแลสมาชิกในองค์กรของพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติให้เป็นแบบเดียวกัน มีเกณฑ์ในการประเมินตนเอง มีระวางโทษเช่นเดียวกันกับกฎหมายบ้านเมือง โดยแบ่งเป็นครุอาบัติ (อาบัติหนัก) ผู้ล่วงละเมิดต้องขาดจากความเป็นภิกษุ ผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทนี้ ชื่อว่า ปาราชิก ผู้พ่ายแพ้ ต้องสละสมณเพศและไม่สามารถบวชได้อีก ในส่วนที่เหลือนิระวางโทษเช่นกันแต่สามารถแก้ไขได้ ด้วยการอยู่ปริวาสเท่าจำนวนวันที่ปกปิดไว้แล้วอยู่มาต่ออีก 6 ราตรี หรือการบัญญัติพระวินัยเป็นเครื่องช่วยให้พระสงฆ์มีวินัยในตนเองและมีเกณฑ์ในการประเมินตนเอง เมื่อเห็นว่าตนทำผิดพลาดไปจากมาตรฐานความประพฤติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ และความผิดพลาดนั้นไม่ร้ายแรงถึงขนาดต้อง

ถูกขับออกจากหมู่คณะ หรือขาดจากความเป็นพระภิกษุ พระสงฆ์แต่ละรูปจะสละรูปจะสละสภาพความผิดต่อเพื่อน พระสงฆ์ด้วยกันพิธีสวดภาวนาเรียกว่า การแสดงอาบัติ ซึ่งลงท้ายด้วยคำสัญญาว่าจะไม่ทำผิดอย่างนั้นอีกต่อไป “น ปุณฺณว กริสฺสสามิ” ผลของการกำกับดูแลโดยพระวินัย ควบคุมความประพฤติของหมู่ภิกษุ ทำให้พระพุทธานุศาสนาดำรงอยู่ได้นาน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบพระสารีบุตรว่า พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้นาน เพราะมีเหตุปัจจัยดังนี้สิกขาบทที่ทรงบัญญัติ ปาติโมกข์ที่ทรงแสดงแก่สาวก เพราะอันตรธานแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น เพราะอันตรธานแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น สาวกชั้นหลังที่ต่างชื่อกันต่างโคตรกันต่างชาติกัน ออกบวช จากตระกูลต่างกัน จึงดำรงพระศาสนานั้นไว้ได้ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน...ดอกไม้ต่างพรรณที่เขากองไว้บนพื้นกระดาน ร้อยดีแล้วด้วยด้าย ลมย่อมกระจายไม่ได้ ขจัดไม่ได้กำจัดไม่ได้ซึ่งดอกไม้เหล่านั้น คนหมู่มากอยู่รวมกันหรือเป็นบริษัทเดียวกันต้องมีวินัย วินัยจึงบัญญัติขึ้นเพื่อปกครองคนหมู่มากให้เรียบร้อย การแสดงปาติโมกข์ก็เพื่อเป็นการย้ำเตือนให้เหล่าภิกษุสาวกปฏิบัติตามพระวินัยที่ทรงบัญญัติ

พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้พระภิกษุนำศีลสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้เหล่านั้น มาสวดให้กันและกัน ฟังทุกกึ่งเดือนในวันพระ 15 คำ ประเพณีปฏิบัตินี้เรียกว่าการสวดปาฏิโมกข์ ในตอนจบของศีลสิกขาบทแต่ละข้อผู้สวดก็จะถามที่ประชุมสงฆ์ว่า “กจฺจิตฺถ ปริสุทฺธา ทานํทํหฺลายนฺนปริสุทฺธิํในศีลสิกขาบทนี้แล้วหรือ”(วิ.ม.ห. 1/300/220) ยังมีพุทธวิธีอื่น ๆ อีกที่เป็นเครื่องมือในการกำกับควบคุมดูแลสมาชิกในองค์กรที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้กับสงฆ์ ในเรื่องทรงอนุญาตพิธีปวารณาเพื่อว่ากล่าวซึ่งกันและกันพระพุทธองค์ทรงกล่าวว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายอยู่จำพรรษาแล้ว ปวารณาด้วยเหตุ 3 สถาน คือ ด้วยได้เห็น 1 ด้วยได้ฟัง 1 ด้วยสงสัย 1 การปวารณานั้น จักเป็นวิธีเหมาะสมเพื่อว่ากล่าวกันและกัน และเป็นวิธีออกจากอาบัติ เป็นวิธีเคารพพระวินัยของพวกเธอ” (วิ.ม.6/226/572) เป็นระบบการตรวจสอบกันเอง และการแก้ความขัดแย้งของสมาชิกในองค์กร ซึ่งเป็นการควบคุมตรวจสอบที่ลงทุนน้อยแต่ได้ผลดีต่อองค์กรเป็นอย่างมาก

ทุกองค์กรย่อมมีการขัดแย้งกันขึ้นในเรื่องต่างๆ สำหรับวิธีแก้ปัญหาในองค์กรสงฆ์พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวิธีระงับข้อพิพาทหรืออิกรณ์ซึ่งเรียกว่า อิกรณ์สมณะ ธรรมอันเป็นเครื่องระงับอิกรณ์ 7 อย่าง คือ

- (1) ฟังให้สัมมุขาวินัย
- (2) ฟังให้สติวินัย
- (3) ฟังให้มูฬหวินัย
- (4) ฟังให้บัญญัติกรรมะ
- (5) ฟังให้เยภยยสิกา
- (6) ฟังให้ตัสสปาปิยสิกา

(7) พึงให้ตีฉนวนวตถารกะเพื่อระงับอภิรณที่ที่เกิดแล้วและเกิดแล้ว” ทั้ง 7 ประการนี้เป็นหลักการในการจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ 4 เรื่องได้แก่

เรื่องที่ 1 วิวาทาธิรณ การวิวาทกันในเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมวินัย ย่อมระงับด้วยวิธีระงับ 2 ประการ คือ 1) ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) และ 2) ระงับโดยถือเสียงข้างมากเป็นประมาณ (เยภยยสิกา)

เรื่องที่ 2 อนุวาทาธิรณ การโจทพ้องกันด้วยศีลวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับศีล) อาจารย์วิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความประพฤติ) ทิฏฐวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความเห็น) และอาชีวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ) ระงับด้วยวิธีระงับ 4 ประการคือ 1) ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) 2) ระงับด้วยยกให้ว่ามีสติ (สติวินัย) 3) ระงับด้วยยกให้ว่าเป็นบ้า (อมุพหวินัย) และ 4) ระงับด้วยการลงโทษ (ตัสสปาปิยสิกา)

เรื่องที่ 3 อาปตตาทิรณ การต้ออาบัติต่าง ๆ ระงับด้วยวิธีระงับ 3 ประการ คือ 1) ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) 2) ระงับด้วยถือคำสารภาพ (ปฎิญาตกรณะ) 3) ระงับด้วยให้เลิกแล้วกัน (ตีฉนวนวตถารกะ)

เรื่องที่ 4 กิจจาธิรณ เรื่องที่สงฆ์จะต้องจัดต้องทำที่เป็นสังฆกรรม ระงับด้วยวิธีระงับ ประการเดียวคือ ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) สาระสำคัญที่ควรสังเกต ก็คือว่าการระงับอภิรณทั้ง 4 ประเภทดังกล่าวนี้ จะต้องใช้สัมมุขาวินัยเป็นหลักอยู่ทุกเรื่อง ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์ที่จะให้การระงับอภิรณทุกประเภทดำเนินไปอย่างเปิดเผยและโปร่งใสต่อหน้าสงฆ์ ต่อหน้าพระธรรมวินัย และต่อหน้าบุคคล

บทสรุป

พุทธวิธีการบริหารของพระพุทธเจ้านั้นเกี่ยวข้องกับการนำหลักของพระพุทธเจ้าไปประยุกต์ใช้ในการบริหารปกครององค์กร มี 5 ประการ คือ 1) พุทธวิธีในการวางแผน 2) พุทธวิธีในการจัดองค์กร 3) พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคล 4) พุทธวิธีในการอำนวยความสะดวก และ 5) พุทธวิธีในการกำกับดูแล ผู้บริหารที่ดีจะต้องยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสำคัญ จะทำให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความพอใจในการทำงานของคนองค์กร และสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง (References)

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2547). *แผนการกู้อิสรภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว.

- ไชย ฌ พล อัครศุภเศรษฐ์. (2551). *ระบบบริหารมาตรฐานพุทธ*. กรุงเทพมหานคร : Pluspress.
- พ.อ.ปิ่น มุกข์นันท. (2535). *พุทธศาสตร์ ภาค 1*. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*.
- สุริย์ และ วิเชียร มีผลกิจ. (2551). *พระพุทธกิจ 45 พรรษา*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: คอมพิวเตอร์.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2555). *คำบรรยายในพระไตรปิฎก*. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.
